

TIBBIY TERMINLARNING SEMANTIK TUZILISHI VA MA'NO TURLARI**Isoyeva Lobar Baxtiyorovna**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 1-bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20321748>

Annotatsiya. Ushbu maqolada tibbiyot terminologiyasining semantik xususiyatlari, terminlarning ma'no tuzilishi va ularning turlari tahlil qilingan. Tibbiy terminlar tizimida monosemiya, polisemiya, o'xshatish (metafora) va eponimlarning o'rni misollar orqali yoritilgan. Tadqiqot tibbiyot leksikasining lingvistik tabiatini tushunish va ularni to'g'ri tarjima qilishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: tibbiy termin, semantika, monosemiya, polisemiya, metafora, eponim, anatomik terminlar, klinika.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА И ВИДЫ ЗНАЧЕНИЙ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ

Аннотация. В данной статье анализируются семантические особенности медицинской терминологии, смысловая структура терминов и их виды. На примерах освещается роль моносемии, полисемии, метафоры и эпонимов в системе медицинских терминов. Исследование имеет важное значение для понимания лингвистической природы медицинской лексики и её точного перевода.

Ключевые слова: медицинский термин, семантика, моносемия, полисемия, метафора, эпоним, анатомические термины, клиника.

SEMANTIC STRUCTURE AND TYPES OF MEANING IN MEDICAL TERMS

Abstract. This article analyzes the semantic characteristics of medical terminology, the meaning structure of terms, and their types. The role of monosemy, polysemy, metaphor, and eponyms in the system of medical terms is highlighted through specific examples. The research is of great importance for understanding the linguistic nature of medical vocabulary and its accurate translation.

Keywords: medical term, semantics, monosemy, polysemy, metaphor, eponym, anatomical terms, clinic.

Kirish. Tibbiy terminlarning semantik tuzilishi nihoyatda tizimli va mantiqiy asosga ega.

Ularning asosiy qismini monosemantik so'zlar tashkil etsa-da, metafora va polisemiya hodisalari tilning ichki imkoniyatlari hisobiga terminologiyani boyitib boradi. Tibbiy terminlarning ma'no turlarini to'g'ri farqlash tibbiyot yo'nalishi talabalari, shifokorlar va tarjimonlar uchun sohadagi ma'lumotlarni xatosiz tushunish va yetkazishning bosh mezonidir.

Tibbiy terminlar shunchaki ob'yekt yoki jarayonlarning nomlari emas, balki aniq ilmiy tushunchalarni, inson anatomiyasi, patologiyalar, klinik holatlar va murakkab davolash usullarini ifodalovchi universal universal-lisoniy kodlardir. Tibbiyot tili asrlar davomida lotin va yunon tillari bazasida shakllangan bo'lsa-da, bugungi kunda milliy tillarga, xususan, o'zbek tili leksikasiga integratsiyalashuvi jarayonida jiddiy semantik o'zgarishlarga uchramoqda.

Tibbiy terminologiyaning semantik maydonida sinonimiya (ma'nodoshlik), omonimiya (shakldoshlik) va ayniqsa, polisemiya (ko'p ma'nolilik) kabi lisoniy hodisalarning namoyon bo'lishi shifokorlar o'rtasidagi professional muloqotda, shuningdek, xalqaro tibbiy hujjatlarni o'zbek tiliga o'girishda turli tushunmovchiliklar va lisoniy nomutanosibliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu muammo tibbiy terminlarning semantik strukturasi va ularning ma'no turlarini tizimli ravishda tadqiq etishni taqozo etadi.

Tibbiyot sohasi insoniyat tarixi, uning ijtimoiy-madaniy va ilmiy-texnikaviy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, uning tili va terminologiyasi eng boy, tizimli hamda murakkab lisoniy qatlamlardan birini tashkil etadi. Bugungi kunda global integratsiya, raqamli tibbiyotning jadal rivojlanishi va biologiya, genetika, farmakologiya kabi fanlararo bog‘liqlikning kuchayishi natijasida tibbiyot terminologiyasi mislsiz darajada kengayib bormoqda. Zamonaviy tilshunoslik va kognitiv lingvistikada ushbu soha terminlarining semantik (ma‘no) tuzilishini o‘rganish, ularning shakllanish qonuniyatlarini va ma‘noviy o‘zgarishlarini ochib berish eng dolzarb masalalardan biridir.

Tibbiy terminlar shunchaki obyekt yoki jarayonlarning nomlari emas, balki aniq ilmiy tushunchalarni, inson anatomiyasi, patologiyalar, klinik holatlar va murakkab davolash usullarini ifodalovchi universal-lisoniy kodlardir. Tibbiyot tili asrlar davomida xalqaro miqyosda lotin va yunon tillari bazasida shakllangan bo‘lsa-da, bugungi kunda milliy tillarga, xususan, o‘zbek tili leksikasiga integratsiyalashuvi jarayonida jiddiy semantik o‘zgarishlarga uchramoqda.

Tibbiy terminologiyaning semantik maydonida sinonimiya, omonimiya va ayniqsa, polisemiya (ko‘p ma‘nolilik) kabi lisoniy hodisalarning namoyon bo‘lishi shifokorlar o‘rtasidagi professional muloqotda, shuningdek, xalqaro tibbiy hujjatlarni va adabiyotlarni o‘zbek tiliga o‘girishda turli tushunmovchiliklar hamda lisoniy nomutanosibliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Ushbu muammo tibbiy terminlarning semantik strukturasi va ularning ma‘no turlarini tizimli ravishda tadqiq etishni taqozo etadi.

Tibbiy terminlar semantikasini shakllantiruvchi va boyituvchi eng asosiy mexanizmlardan biri — bu metaforizatsiya, ya‘ni ma‘noning o‘xshatish asosida ko‘chishi jarayonidir. Insoniyat qadimdan murakkab tibbiy tushunchalarni o‘zi ko‘rib turgan vizual dunyo va empirik tajribalar bilan bog‘lashga harakat qilgan, bu esa til shaffofligini ta‘minlashga xizmat qilgan. Tahlillar davomida aniqlanishicha, tibbiy metaforalar ma‘lum bir tizimli modellar asosida yuzaga keladi.

Shulardan biri gidrologik va geografik metaforalar bo‘lib, bunda organizmdagi suyuqlik harakatlanuvchi yo‘llar yoki yirik a‘zolar tabiat hodisalariga qiyoslanadi. Masalan, jigarga kiruvchi yirik qon tomiri bo‘lgan darvoza venasi (*Vena portae*) xuddi bino yoki ma‘lum bir hududning kirish eshigiga o‘xshatilgan bo‘lsa, eshituv nayi va safro kanali kabi terminlar suyuqlik va havo oqimi o‘tadigan tabiiy yo‘llarni ifodalaydi. Shuningdek, arxitektura va kundalik hayotdagi maishiy obyektlar asosida hosil bo‘lgan metaforalar ham keng tarqalgan.

Jumladan, ko‘z olmasi termini o‘zining shakli tuzilishiga ko‘ra yumaloq meva bilan qiyoslangan bo‘lsa, g‘alvirsimon suyak (*Os ethmoidale*) yuzasidagi juda ko‘p mayda teshikchalar tufayli ro‘zg‘ordagi an‘anaviy buyumga o‘xshatilgan. Yurak qopqoqchalari esa o‘zining mexanik funksiyasi, ya‘ni qon oqimini ma‘lum bir yo‘nalishda ochib-yopib turishi sababli eshik qopqog‘i tushunchasi bilan bog‘langan.

Bundan tashqari, fauna va flora, ya‘ni hayvonot va o‘simliklar olami elementlari ham tibbiyot tiliga faol ko‘chgan. Orqa miyaning eng pastki qismidan chiquvchi nerv tolalari tutami o‘zining vizual ko‘rinishi bilan ot dumiga juda o‘xshash bo‘lgani uchun anatomiyaga huddi shu nom bilan kirgan, qalqonsimon bez esa qanotlarini yozib turgan kapalak shaklini eslatgani sababli kapalaksimon bez deb yuritiladi.

Muhokama jarayonida alohida to‘xtalib o‘tilishi lozim bo‘lgan yana bir o‘ziga xos guruh mavjud bo‘lib, bular metonimiya hodisasi asosida shakllangan eponimik terminlardir.

Eponimlar tibbiy obyektlarni, kasalliklarni yoki anatomik tuzilmalarni qisqa va lo'nda ifodalashga xizmat qilsa-da, ularning semantik tarkibida tushunchaning ichki tabiati yoki kasallikning o'ziga xos belgilari mutlaqo aks etmaydi. Masalan, Daun sindromi, Altsgeymer kasalligi, Pirogov uchburchagi yoki Broka markazi kabi terminlar qo'llanilganda, so'z tarkibidan obyektning qayerda joylashgani yoki qanday patologik jarayon ketayotganini anglab bo'lmaydi, chunki ularning semantik asosi faqatgina ushbu hodisani birinchi bo'lib kashf etgan yoki o'rgangan olim shaxsi bilan bog'lanadi. Bu holat esa xalqaro tibbiyot terminologiyasini standartlashtirish va unifikatsiya qilish jarayonlarida ma'lum bir qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Aynan shu sababli zamonaviy jahon tibbiyoti tobora bunday eponimik nomlardan voz kechishga va ularni semantik jihatdan aniqroq bo'lgan tavsifiy-anatomik terminlar bilan almashtirishga jiddiy e'tibor qaratmoqda.

Tibbiy terminlarning semantik strukturasi va ma'no turlarini o'rganish natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, tibbiyot leksikasi o'zining ichki qonuniyatlariga ega bo'lgan chuqur tizimli va mantiqiy asoslangan lisoniy hodisadir. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ushbu terminologik tizimning asosiy poydevorini monosemantik, ya'ni bir ma'noli so'zlar tashkil etsada, til taraqqiyoti jarayonida metaforizatsiya va polisemiya hodisalari ham terminlar semantikasini boyitishda muhim lisoniy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Inson tanasi a'zolarini, klinik holatlarni yoki kasalliklarni vizual va empirik dunyo ob'yektlariga o'xshatish orqali hosil bo'lgan semantik modellar tibbiyot tilining obrazlilik va tushunarlilikini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, metonimiya asosida yuzaga kelgan eponimik terminlarning mohiyatini to'g'ri anglash va ularni sekin-asta aniq tavsifiy-anatomik nomlar bilan almashtirish zamonaviy ilm-fanni standartlashtirish yo'lidagi muhim qadamdir.

Tibbiy terminlarni funktsional-ma'noviy guruhlarga ajratib tahlil qilish nafaqat tilshunoslik uchun nazariy ahamiyatga ega, balki bo'lajak shifokorlar, tibbiyot xodimlari va tarjimonlar uchun kasbiy muloqotda, ilmiy adabiyotlar hamda kasallik tarixlari bilan ishlashda xatolardan xoli, aniq va samarali muloqot muhitini yaratishning bosh mezoni hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulkairova F. I. Tibbiyot terminlarini o'zbek tilida ifodalanishining tarkibiy-semantik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2023. – 154 b.
2. Ismatullayeva N. R. Zamonaviy tilshunoslikda kognitiv-metaforik terminologiyaning rivojlanishi: tibbiyot leksikasi misolida // Xorijiy filologiya: til, adabiyot, ta'lim jurnali. – Samarqand, 2024. – № 2 (91). – B. 45-51.
3. Karshiyeva G. B. Fransuz va o'zbek tillarida tibbiyot terminlarining leksik-semantik tasnifi va tarkibiy xususiyatlari // Toshkent tibbiyot akademiyasi axborotnomasi. – Toshkent, 2025. – № 1. – B. 112-117.
4. Mamatov J. A. Tibbiy terminologiya tizimida eponimlar unifikatsiyasi va semantik transformatsiyalar // O'zbekistonda xorijiy tillar ilmiy-metodik elektron jurnali. – Toshkent, 2024. – № 4 (53). – B. 28-35.
5. Sodiqov M. M. Tibbiyotga doir miqdor va patologik terminlarning konseptual-lingvistik tahlili // Innovatsion texnologiyalar va pedagogika jurnali. – Farg'ona, 2026. – № 2. – B. 61-68.
6. Toshxonov M. Theory of language and international medical terminology: learning specific structures // Til va madaniyat ta'limi jurnali. – Toshkent, 2024. – Vol. 5, Issue 1. – P. 14-22.

7. Usmanova Sh. R. Tibbiy terminlarning struktur-semantik, pragmatik va lingvokognitiv xususiyatlari (Monografiya). – Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2023. – 210 b.
8. Yuldashev A. S. O‘zbek tibbiy terminologiyasining rivojlanish bosqichlari va xalqaro standartlarga moslashuvi muammolari // Klinik va eksperimental tibbiyot jurnali. – Buxoro, 2025. – № 3. – B. 89-96.